

İNSANSIZ SAVAŞ ARAÇLARI VE ETİK

Tarık AK¹

Nesrin ÇOBANOĞLU²

Özet

İnsansız Savaş Aracı (İSA) yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Son on yılda yaşanan teknolojik gelişmeler, araçların hem miktar hem de uygulama alanlarında çeşitlilik göstermesini sağlamıştır. Günümüzde özellikle bu araçların silahlı olarak kullanımı etik ve yasal belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir. Bu çalışmanın amacı, İSA'ların çatışma alanlarında kullanımıyla ilgili etik ve yasal sorunları belirlemektir. İSA'ların kullanımına etik çerçeveden bakılmasının, uluslararası güvenlik ortamında insani hukukun daha fazla işlerlik kazanmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: İnsansız Savaş Araçları, İnsansız Hava Araçları, Silahlı Çatışma Hukuku, Etik.

UNMANNED COMBAT VEHICLES AND ETHICS

Abstract

Unmanned Combat Vehicle (UCV) has a history of one hundred years. Technological developments of the last decade have provided that these vehicles show diversity in terms of both quantity and range of applications. In today's, especially these vehicles which used with weapon have brought ethical and legal uncertainties. The purpose of this study is determining ethical and legal issues for using in areas of conflict. It is evaluated that considering the use of UCV from the ethical framework will contribute to humanitarian law more to gain interoperability in the international security environment.

Key words: Unmanned Combat Vehicle, Drones, Law of Armed Conflicts, Ethics.

Giriş

Savaş ve etiğe ilişkin tartışmalar, insanların savaş alanlarında birbirlerine ve savaştan taraflara yönelik ilişkilerinin nasıl yürütüleceği üzerine gelişmiştir. Söz konusu eylem ve davranış biçimlerinin günümüze kadar uygulanması ve alışkanlık haline gelmesiyle toplumsal norm ve değerler oluşmuş (Kuçuradi, 2003, s.8), silahlı çatışma hukuku ve insani hukuk adları altında devletler eliyle yasal zemine kavuşmuştur. Clausewitz; savaşlarda temel etik yaklaşımı, insanların ölmemesi ve öldürülmemesi üzerine kurmuş, savaşta asıl amacın yenilginin karşı tarafa kabul ettirilmesi olduğunu vurgulamıştır (Quintana, 2008, s.11). Günümüzde özgürlükler ve insan haklarının yaygınlaşması ile bu temel etik yaklaşımın işlerliği ve önemi daha da artmıştır. Bu bağlamda, teknolojik gelişmelerle birlikte üretilen ve savaşlarda kullanılan silah ve araçların da etik açıdan;

¹ Ankara Üniversitesi Sosyal Çevre Bilimleri Doktora Programı trkak@hotmail.com

² Prof..Dr., Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Etiği ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Başkanı, nesrinc@gazi.edu.tr

(1) Öncelikle insan hayatının ve çevresinin yok edilmesinden ziyade sadece savaşanların muharebe dışı kalmasını sağlayabilecek,

(2) Savaşanlarla sivilleri ayırabilen,

(3) Zorunlu ve gerekli olduğu anda kullanılabilen türde olması gerekmektedir.

Günümüz çatışma alanlarında en çok karşılaşılan, uzaktan keşif, hedef tespiti ve nokta atış yapabilme özelliği ile yukarıda ifade edilen etik hassasiyetleri giderdiği iddia edilen araçlardan biri de silahlı İSA'lardır.³ Nitekim ABD'nin terörle mücadele savaşı kapsamında Irak, Yemen, Afganistan ve Pakistan'da İSA'ları yoğun olarak kullandığı görülmüştür. Son yıllarda devletlerin İSA kullanımına çok fazla itibar göstermesi, İSA'lara yönelik kamuoyu algısına olumlu yansımıştır. Ancak her türlü etik sorunları önlediği hususunda yoğun propagandası yapılan bu araçların, olumlanan her bir özelliğinin kaygı verici taraflarının da bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Bu kapsamda, çalışma içerisinde İSA'lar etik açıdan iki kısımda incelenecektir. İlki, İSA'ların çatışma ortamına kattıkları değişimlerin olumlu ve olumsuz etkilerinin birlikte tespiti; ikincisi ise, İSA'ların hali hazır kullanımının çatışma hukuku açısından değerlendirilmesidir.

İSA'ların Çatışma Ortamına Etkisi

İSA'ların insanlı sistemlere göre daha düşük maliyetle uzaktan keşif, hedef tespiti ve nokta atış yapabilme özelliği günümüz çatışma ortamlarında rağbet görmesini sağlarken bir takım etik kaygıları da beraberinde getirmektedir. İSA'ların çatışma ortamına kattığı değişimleri ve bunların etik açıdan sonuçlarını şu şekilde açıklayabiliriz.

İSA'ların Yeni Nesil Savaş Aracı Olarak Görülmesi

Savaşların günümüze kadar geçirdiği değişim dikkate alındığında, İSA'ların son nesil savaş türüne uygun olduğu genel kabul gören bir görüştür. Dördüncü nesil⁴ savaş olarak da tanımlanan günümüz yeni nesil savaşlarında, çatışan aktörler çeşitlenmiş, savaş ile barış dönemleri arasındaki ayırım bulanıklaşmıştır. Dünyada çatışma alanları küreselleşmiş, sivil ve askerler şahıslar arasında ki farklılıklar azalmıştır. Savaş alanlarında ulus devletler dışında bireyler, suç örgütleri, aşırı dini akımlar, etnik şiddet yanlısı terör örgütleri gibi düzenli ordu sayılmayan aktörler yer edinmiştir (Gürcan, 2012, s.96). Ayrıca bu savaşlar anlık veya kısa süreli olmakta, düşman sayılan kuvvetlerin tamamının imha edilmesi yerine, daha çok stratejik kabul edilen hedeflerin yok edilmesi amaçlanmaktadır. Çatışma süresinin kısalığı ve asker kayıp miktarlarının azlığı savaşların kamuoyu

³ İlk kez 1898 yılında Nikola Tesla tarafından radyo frekansları vasıtasıyla uzaktan kumandalı tasarlanan insansız araçlar, günümüzde kendiliğinden hedef tespiti yapabilen hava savunma füze sistemleri ve yerden pilot kontrolü olmaksızın uçuş gerçekleştirebilecek hava araçları düzeyine gelmiştir (Marcus, 2013).

⁴ İlk üç nesil savaş, daha çok toplu askeri birlik ve ağır silahların kullanıldığı konvansiyonel savaşlar olarak yaşanmıştır. Bu savaşlara ilişkin en önemli örnekler I. ve II. Dünya Savaşlarıdır. Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 tarihleri arasında 4 yıl sürmüş, 70 milyon asker seferber edilmiş, 9 milyon asker hayatını kaybetmiştir. İkinci Dünya Savaşı ise 1939-1945 yılları arasında gerçekleşmiş, 100 milyondan fazla asker cephelerde savaşmış, 50 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir.

tarafından kabul edilebilirliğini artırmıştır.⁵ Savaşların maliyeti dikkate alındığında konvansiyonel ordular için gereken ağır bütçeler yerine, ileri teknolojiye sahip küçük taktik birliklerin başarısı esas alınmıştır (Gray, 2006, s.299). İfade edildiği üzere tam da böyle bir çatışma tahayyülü içinde geliştirilen İSA'lar, devletler tarafından bu ihtiyaca cevap verecek en uygun savaş araçları olarak görülmüştür. İSA, yeni nesil savaşa o kadar uyumlu hale getirilmiştir ki, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri hayati unsur olarak görülen insanlı savaş uçakları yerine İHA'ların⁶ kullanılması kabul görmüştür.⁷ Günümüzde meydana gelen çatışmalarda en az insan kaybının verilmesi beklentisi ise İSA'ların kullanımını⁸ daha da teşvik etmektedir.⁹

Sonuç olarak İSA'lar; uzaktan keşif, hedef tepiti ve atış yapabilme özelliği ile savaşların icrasında önemli bir eşik değer¹⁰ sayılabilir (Kennedy, 2013, s.25) (Hucklesby, Lee, Morrison, Reed & Schulte, s.1). Diğer taraftan bu durum İSA'ların çatışma ortamlarındaki etkisinin, yaratacağı belirsizliklerin ve etik kaygıların en açık göstergesi olmaktadır. Buna ilişkin en uygun örnek, 2011 yılı Libya harekâtıdır. ABD'nin söz konusu harekâta yer birliği kullanmadan İSA vasıtasıyla katılması, Obama Hükümeti ile Kongre arasında bu durumun fiilen ve hukuken bir savaşa katılım olup olmadığı hususunda teraddütlere sebep olmuştur.¹¹

b. İSA'ların Düşük Maliyetine Karşılık Caydırıcı Bir Savaş Aracı Olması

⁵ 11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan saldırı ise bu beklentiyi kıran istisnai durum olmuştur. ABD kamuoyu askerilerinin öleceğini bilse bile bu saldırıya karşı Afganistan Savaşını desteklemiştir. Bu savaşlar ABD'ye zaman ve maliyet açısından pahalıya mal olmuş, Afganistan'daki savaşta 4485, Irak'ta 2000'den fazla asker ölmüştür (Dowd, 2013, s.8).

⁶ İHA'lara verilen önem o kadar atmıştır ki, gelecekte nükleer enerjiyle çalışan sonsuz bir çalışma kabiliyetine sahip İHA'ların üretilmesi öngörülmüştür (US Air Force, 2009, s.15).

⁷ İHA'ların kullanımının yaygınlaşmasına örnek olarak ülkelerin hava devriye görevleri örnek verilebilir. On yıl öncesine kadar insanlı uçaklar tarafından yapılan muharebe hava devriye görevleri, günümüzde %1200 kat artarak İHA'lar tarafından gerçekleştirilmiştir. ABD'de son on yılda İHA filoları sayısı 50 araçtan 7500'e kadar artırılmış, ABD hava filosunun %31'ini İHA'lar oluşturmuştur. 2011 yılında dönemin ABD Genelkurmay Başkanı Amiral Michael Mullen, üretim süreci devam eden son insanlı savaş uçağının F-35 JSF olacağını söyleyerek, İSA'ların önemini doğrulamış, insanlı savaş uçağı devrinin kapanacağını bildirmiştir (Dowd, 2013, s.7) (Air Force Magazine, 2009) (Kreps & Kaag, 2012, s. 263) (Hucklesby vd., s.1) (Noonan & Hilien, 2002, s. 230) (Hobbs, 2010, s. 508).

⁸ İSA, uzaktan bir operatör, cihaz üzerinde bir sistem, bir yer ekipmanı vasıtasıyla fonksiyonlarını yerine getiren ve bir mikro işlemci veya bilgi gönderme iletişim teknolojisi vasıtasıyla çalışan araçlar olarak tasarlanmıştır. İSA'lar; Hava, Kara ve Deniz Araçları olarak üç kategoride üretilmektedir. İSA'ların silahlı olarak saldırı amaçlı kullanılmasından başka belirli bir bölgenin korunmasından keşif, gözetleme, gıda ve erzak yardımı, arama ve kurtarma, yangınların ve doğal afetlerin takibi, kara mayınlarının bulunması, bölge hasar tespiti, sıhhi tahliye, nükleer biyolojik ve kimyasal silahların aranması, çevre kirliliklerinin izlenmesine kadar birçok alanda kullanıldığı görülmektedir (Straub, 2013, s.2) (Nolin, 2012, s.3) (Blyenburgh, 1999, s.45).

⁹ Bu nedendir ki, 2011 yılı Libya harekâtında ülkeler kara unsurlarının savaşa gönderilmesi yerine hava gücü ve İHA'lardan faydalanmıştır. Dönemin Libya'sında lider Kaddafi'nin çatışma sırasında yer değiştirirken bindiği konvoy, bir topçu ateşi veya F-18 uçağının attığı bir füze yerine Las Vegas'a yakın güvenli bir binadan yönetilen bir İHA tarafından vurulmuştur. İHA'lar benzer görevler için dünyanın birçok yerinde kullanılmaya devam etmektedir. ABD tarafından Pakistan'da terörist olduğu değerlendirilerek 2769 kişi İHA'lar tarafından öldürülmüştür. Bugün Yemen'de de İHA'lar ABD tarafından küresel terörizmle mücadele adı altında kullanılmaya devam etmektedir (Dowd, 2013, s.9) (Horowitz & Shalmon, 2009, s.317) (Hillen, 1999, s.47).

¹⁰ Tarihin belirli dönemlerinde, savaşların icrasında evrim niteliği sağlayan önemli icatlar gerçekleştirilmiştir. Barut, makinalı tüfek, atom bombası gibi yenilikler savaş ilişkili taktikleri, doktrinleri ve askerlerin örgütlenme biçimlerine doğrudan etki etmiş, savaşan toplumların sosyokültürel yapı, politika, hukuk ve etik kurallarında köklü değişimlere neden olmuştur.

¹¹ <http://www.technologic.com.tr/insansiz-hava-araci-etik-mi-tartismasi/#sthash.71JO9IUS.dpuf>

İSA'ların tasarım ve üretim maliyetinin diğer insanlı sistemlere göre daha düşük olması bu teknolojilere olan ilgiyi artırmıştır.¹² Dünyada, hemen hemen elli ülke İHA teknolojisini kazanmaya yönelmiş, Çin, Fransa, Hindistan, İran, Rusya ve Türkiye'nin füze ateşleme yeteğine sahip sistemleri üretmeye odaklandığı görülmüştür (Hucklesby vd., s.2). ABD'de ise, bir taraftan orduyu küçültüp Savunma Bakanlığı bütçesini azaltırken¹³, diğer taraftan İSA teknolojilerinde hâkim duruma yükselmiştir. Günümüzde silahlı İHA vb. İSA'lar devletlerin önemli bir güç unsuru olarak caydırıcı özellik kazanmıştır. Buna en iyi örnek ABD'nin, El Kaide gibi örgütlerin kendilerine karşı gerçekleştirilebilecek saldırı eylemlerini İSA'lar vasıtasıyla önlemeye¹⁴ çalışması ve bu örgütleri yaşadığı bölgelerde etkisiz hale getirmesidir (Nolin, 2012, s.10).

c. İSA'ların Hedef Tespiti ve Atış Yapma Kabiliyetine Sahip Oluşu

Yirminci yüzyılda meydana gelen savaşlarda sivil zayıtın azaltılması, hedeflerin kimler olacağını belirlenmesi ve hedeflerin doğruluğunun tespiti en önemli konular haline gelmiştir. Geçmişe bakıldığında İkinci Dünya Savaşı'nda atılan bombalarda hedef hassasiyetine dikkat edilmediği, düşmanın teslim olması için şehirlerin tamamen bombalandığı, birçok sivilin hayatını kaybettiği görülmüştür. Çatışma hukukunda hedefe ilişkin ölçütler iki kısma ayrılmıştır. İlki, sivil nüfus ve varlıklarının korunması için çatışan taraflarda sivil ve askeri hedefler arasındaki ayrımın yapılması; ikincisi, sadece askeri hedeflere karşı faaliyetlerin yönlendirilmesidir. Bu kapsamda İSA'ların en çok savunulan yanı bu ölçütlere dayanarak atış yaptığıdır. Günümüzde, İSA'ların 1977 tarihli Ek Protokolün 48.maddesi gereğince sivillerin ve savaşanlarının kimliğinin tespiti ve doğrulanmış hedeflerin imhasında en uygun araçlardan birisi olduğuna yönelik uluslararası toplum tarafından hâkim bir görüş birliği vardır (Straub, 2013, s.2) (Kreps & Kaag, 2012, s. 268) (Nolin, 2012, s.8). Ancak bu araçların yaptığı atışlarda sorumluluğun tayini veya sorumluların tespiti konusunda sorun devam etmektedir (Kennedy, 2013, s.26). Yaşanan herhangi bir menfi bir olayda yazılım programcısından, kullanıcı pilota, makinenin kendisinde askeri ve siyasi karar vericiye kadar kadar birçok aktörün sorumluluğuna ilişkin belirsizliğin ortadan kaldırılması gerekmektedir (Mcdaniel, 1995, s.16-17).

ç. İSA'nın Hesapverilebilirliği Kolaylaştırdığına İlişkin Kanaat

Hükümet ve askerlerin icra ettikleri faaliyetlerde kamuoyuna hesapverilebilirlik açısından İSA'ların iki hususta faydalı olabileceği değerlendirilmektedir. İlki, çatışma bölgelerinde İSA'nın

¹² Predator adlı bir İHA'nın değeri 4.5 milyon dolar iken, F-35 uçağının maliyeti 159 milyon dolar, F-22 uçağı 377 milyon dolar, B-2 uçağı ise yaklaşık 2 milyar dolardır. Ayrıca buna İHA'yı kumanda eden bir pilotun yetiştirilme maliyetinin insanlı bir uçak pilotuna göre onda bir daha az maliyet olduğu görülünce elde edilen tasarruf daha anlaşılır olmaktadır (Dowd, 2013, s.9) (Kreienbaum, 2000, s.28).

¹³ Reaper adlı İHA, U2 insanlı keşif uçağına göre dört kat daha fazla olarak 25 saat kesintisiz uçabilmektedir. Ayrıca, bir insanlı uçak F-16'ya göre maliyetinin %5-10 olması İHA'ların kolaylıkla ihmal edilebilir düzeyde olmasını sağlamıştır (Kreps & Kaag, 2012, s. 263).

¹⁴ Şu an için bu maksatla ABD ve İngiltere tarafından Afganistan'da kullanılan İHA'lar ile 2007 ve 2011 yılları arasında 300.000 saat uçuş gerçekleştirmiş, 200 adet füze atışı yapılmıştır. İngiltere Başbakanı David Cameron 2010 yılında yaptığı bir söyleşi de İngiltere'nin İHA'lar tarafından bu dönemde 124 isyancının öldürüldüğünü ifade etmiştir (Hucklesby vd., s.2).

kendisi tarafından hedef tespitinden atış yapılmasına kadar her anı kayıt ve gözlem altına alınması; ikincisi, İSA'ların etkinliği ve sayısı arttıkça askerlere ve yer birliklerine olan talebin azalacağı varsayımdır. İSA'nın hedef tespitinden atışın yapılmasına kadar her anı kayıt altına alınması ile her seviyede sivil ve askeri otorite makamlarının kamuoyuna karşı hesap vermek durumunda kalacağı kabul edilmektedir. Nitekim ABD, İSA tarafından yapılan atışlarda daha dikkatli olunması için bazı ölçüt ve angajman kuralları belirlemiştir. Bu kapsamda getirilen kısıtlar, hedefin ABD yasaları tarafından yetki verilmiş olmasını, hedefin aksi belirtilmeyecek şekilde tehdit oluşturmasını, hangi görev yürütülürse yürütülsün sivil kayıplar meydana gelmediğinden emin olunması şeklindedir.¹⁵ Böylece bir anlamda ABD, İSA kullanan kendi devlet kurumlarını denetim mekanizması altına almak istemiştir.

Bir diğer hususta, İSA'ların etkinliği ve sayısı arttıkça asker ve yer birliklerine olan talebin azalacağı düşüncesidir. Bu sayede hükümetlerin ve askerlerin kamuoyunun tepkisini çekmeden daha az askerin hayatını risk altına alarak daha riskli görevler alabileceği değerlendirilmektedir. Geçmişte ki yaşanan tecrübelerden hareketle, bir İHA'nın kaybının sadece bir aracın kaybindan başka bir şey değil iken, insanlı bir uçağın düşmesinin bir pilotun hayati dikkate alındığından daha büyük bir toplumsal bir krize neden olacağı herkes tarafından bilinmektedir. Böyle durumlara tarihte de karşılaşılmıştır. ABD'de başkan John Kennedy döneminde Rudolf Anderson'ın kullandığı U-2 uçağının Küba Füze Krizi sırasında vurulması, Başkan Bill Clinton zamanında Michael Durant'ın UH - 60 helikopteri ile Mogadişu'da düşmesi hem ABD kamuoyunda tepki çekmiş hem de uluslararası alanda rehine krizlerine sebep olmuştur (Nolin, 2012, s.8) (Dowd, 2013, s.11).

d. İSA'yı Kullanan Pilotların Çatışma Alanından Uzak Olma Durumu

İSA'ların savaş alanının dışında uzaktan kumanda ile kullanılması, etik açıdan farklı yargılara sebep olmuştur. Bir taraf; İSA pilotlarının düşman ile arasındaki mesafe sayesinde çatışma anında her insanda ortaya çıkabilecek ölüm, korku gibi fiziksel ve psikolojik etkilerden pilotların uzak kalacağını, bu nedenle faaliyetlerinde daha akılcı karar alabileceğini savunmaktadır (Nolin, 2012, s.8). Karşı bir görüş ise, pilotların uzak mesafe nedeniyle ahlaki yargı ve adalet duygularından sıyrılmış olarak daha önce yapmayacağı eylemlerde bulunabileceğini değerlendirmektedir. Ayrıca, bir sistem odasında oturan bir pilotun hedefleri saatlerce takip etmesi, hedeflerde her biri için ayrı ayrı kimlik doğrulaması yapması gibi uğraşların bir insanlı uçağın hedef üzerinde bombalama eyleminden psikolojik olarak daha yorucu olduğu da kabul edilmektedir. Pilotları etik davranmaya yöneltten bilinç, ancak bu işin dışarıdan görüldüğü gibi bir video oyununa benzetilmeyerek, sonuçta her bir eylemin ölüm gibi gerçek sonuçları olduğunun sürekli hatırlanması ile sağlanabilir (Schwappach & Smith) (Nolin, 2012, s.8).

e. Otonom Özelliği Artırılmış İSA'ların Kullanımı

¹⁵ Ayrıca, İSA'ların ABD vatandaşlarına zarar verecek şekilde ABD sınırları içerisinde kullanılması yasaklanmıştır (Straub, 2013, s.2) (Nolin, 2012, s.8-9).

İSA'ların teknolojik açıdan gelişmesiyle otonom yeteneği kazanması etik bir diğer konudur. Teknolojilerde yaşanan gelişmeler, insansız araçlarının kendi kendine çalışabilecek şekilde tam otonom yetenek seviyesi ulaşacağına ilişkin inancı güçlendirmiştir. Robot teknolojilerindeki otonom seviyesi arttıkça İSA'yı kullanan pilotların sorumluluğunun her geçen gün azalacağı değerlendirilmektedir. Yapay zekâ teknolojisinin şimdilik belirsizliği ve yazılım teknolojisinin 2040 yılına kadar insan beyni gibi benzer bir süreci işleyecek yazılımların oluşturmasının zorluğu sebebiyle, insan müdahalesi olmadan İSA'ların hedef tespiti yapması ve hedefi vurması muhtemel görülmektedir (Lin, Abney & Bekey, 2011, s.944) (Quintana, 2008, s.5).

Ancak İSA'ların tam otonom haline geldiğinde etik açıdan en büyük sorun, İSA'ların hedefler için yaşam ve ölüm kararlarını kendisinin verip veremeyeceği konusudur. Bu duruma çözüm olarak İSA'lara sistem bazında etik hareketleri belirten programların yüklenmesi gibi görüşler ortaya atılsa da bunun içinde bile farklı öngörüler bulunmaktadır. Bir kısmı, İSA'ların korku ve intikam gibi duygulardan yoksun olması sayesinde programlanan etik yargıları daha iyi uygulayacağını düşünmektedir. Ayrıca, askerlerin insani refleks olarak önce kendini koruyup daha sonra hedefi tanımlaması gibi olayların aksine İSA'ların büyük riskler alarak sivillerin korunması için kendilerini dahi daha kolay feda edebileceği fikri bu görüşü destekleyen düşüncelerdir. Buna karşı olan taraflarda ise, tam otonom olan İSA'ların her bir etik eyleme karşı nasıl hazırlıklı olunacağına ilişkin belirsizliği ve bu eylemler sonucunda ortaya çıkan sorumsuzluğa ilişkin itirazlar en haklı oldukları yanlardır (Nolin, 2012, s.8) (McDaniel, 1995, s.4) (Marcus, 2013).

f. İSA'ların İstihbarat Kurumlarınca Kullanılması

İSA'lar, istihbarat ve atış amacıyla askeri birimler dışında CIA gibi devlet kurumları tarafından da kullanılmaktadır. Özellikle bu birimlerin operasyonlarını gizlilik içinde yürütmeleri kamuoyu tarafından bu kurumların silahlı çatışma hukuku ve diğer hukuki mevzuata uyup uymadığı konusunda endişelere neden olmuştur. Örneğin CIA, terörle mücadele kapsamında 2004 ile 2013 yılları arasında Pakistan'da İSA'larla atış yapma suretiyle aralarında 891 sivil insanın da olduğu tespit edilen 3491 kişiyi öldürmüştür. Son yıllarda Suudi Arabistan ve Yemen'de de CIA'nın yaptığı atışlar, yasal yetki açısından ABD'de sorgulanmaya başlamıştır (Kennedy, 2013, s.26-27). Nitekim İSA'ların kullanıldığı bölgelerdeki toplumlar kendi egemenlik haklarına ve özel hayatın gizliliğine müdahale edildiğine ilişkin itirazları son yıllarda gündeme gelen etik kaygılardan bir diğeridir. ABD'nin Yemen'de EL Kaide'yle mücadelesi Yemen vatandaşlarınca huzursuzluğa neden olmuş, halkın kendilerinin hedef alındığına yönelik kanaatler oluşmuştur. Yemen halkının düğün vb. nedenlerle toplandığında İHA'lar tarafından El Kaide sanırların yanlılıkla öldürülme korkusu oradaki yöre halkı tarafından birçok kez dile getirilmiştir (Terrill, 2013, s.17-21) (Kennedy, 2013, s.26).

g. İSA'ların Devlet Dışı Aktörlerce Kullanılması

Gelişen robot teknolojisi sayesinde üretilen uzaktan kumandalı uçak, araba gibi oyuncak ve eğlence araçlarının piyasadan kolaylıkla elde edilebilmesi bu araçların terör ve yasadışı amaçlarla

kullanılmasına yol açmaktadır. Şu ana kadar Hizbullah'ın İHA benzeri uçaklara bomba yerleştirmeleri, Kolombiya'da da FARC silahlı örgütünün İHA tipi uçaklarla uyuşturucu transferi yaptığı tespit edilmiştir (Quintana, 2008, s.11).

Sonuç olarak denilebilirki, İSA'ların düşük maliyetle üretilerek caydırıcı bir savaş aracı haline gelmesi, hedefi tanımlamadaki hassasiyeti, askerlerin icra ettiği faaliyetlerde hesapverilebilirliğe katkısı araçların günümüz çatışma ortamlarında rağbet görmesini sağlamıştır. Diğer taraftan ise, araçların otonom özeliğinin gün geçtikçe artması, İSA'yı kullanan pilotların muharebe alanından uzaklığı nedeniyle sağduyulu karar veremeyecekleri düşüncesi, İSA'ların istihbarat birimlerince ve devlet dışı aktörlerce kullanılmaya başlanması gibi olumsuz etkilerin gelecekte İSA'ya yönelik etik ve hukuki tartışmaları daha da artıracığı ifade edilebilir.

2. İSA'ların Silahlı Çatışma Hukukunda Oluşturduğu Belirsizlikler

Dünyanın hemen hemen her yerinde çatışmalarda yoğun olarak görülen İSA'ların hali hazırda etik açıdan uygun kullanılıp kullanılmadığının tespitine ilişkin en doğru yöntem araçların silahlı çatışma hukuku açısından değerlendirilmesidir. Günümüze kadar savaşların icrasında ve kullanılan araçlarda uygun görülmeyenler çatışma hukuku¹⁶ ile buna temel olan değerler açısından ya kınanmış ya da yasaklanmıştır.¹⁷ Bu değerlendirmelerde ölçüt, askeri unsurların çatışma için uygunluğu, haklılığı ve kullanım haline ilişkindir. Bu nedenle çatışmaların kaderine doğrudan etki eden İSA gibi araçlarında sorgulanması kaçılmazdır (Lin, Abneyb & Bekey, 2011, s.943). Çatışma hukukuna bakıldığında savaş sırasında davranış kurallarını belirleyen ilkeler olarak BM Şartı, Lahey ve Cenevre sözleşmeleri ön plana çıkmaktadır. BM Şartı devletlerin birbirine karşı saygı içerisinde bir hukuk düzeni oluşturmasını kabul etmiş ise de, İSA gibi modern savaş araçları için bir şey söylememiştir. Lahey Sözleşmesi savaşta orantılı kuvvet kullanımını önemserken, Cenevre Sözleşmesi çatışma sırasında hassas ve savunmasız bireyleri korumaya odaklanmıştır.

Günümüzde uluslararası anlaşmalar yanında hükümetlerin siyasi programları da çatışmaların bizatihi kendisini ve uygulamalarını belirlemektedir. Örneğin Birleşik Krallık Savunma Bakanlığı bu kapsamda Savunma Vizyonunu tanımlamış, silahlı kuvvetlerin kullanılması için uluslararası silahlı çatışma hukuku ile askeri temel değer ve standartlara bağlılığı şart koşmuştur (Quintana, 2008, s.12). Söz konusu vizyonunun kabul ettiği etik ilkelere bakıldığında, bir silahlı çatışmaya katılım

¹⁶ Silahlı bir çatışmada taraf olan devlet ve fertlerinin, silahlı diğer tarafa şiddet göstermesinde uyacakları esas ve usullerin düzenlenmesi amacıyla silahlı çatışma hukuku düzenlenmiştir. Silahlı çatışma hukukuna bakıldığında savaş hukuku ve uluslararası insani hukuk kavramları ile birlikte eş anlamlı geliştiği söylenebilir. Günümüze kadar aynı konuya değişik açılardan bakılması farklı ifadelerin kullanılmasına neden olmuştur. Aynı konu silahlı kuvvetler açısından "savaş hukuku", savaş kavramını hukuka aykırı gören günümüz uluslararası hukukçuları açısından "silahlı çatışma hukuku", konuya tamamen insancıl açıdan insan varlığının ve insanlık onurunun korunması açısından bakıldığında ise "uluslararası insani hukuk" olarak adlandırıldığı görülmektedir (Çaycı, 1995, s. 37).

¹⁷ Örneğin İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonlara karşı kullanılan molotoflar ve Vietnam Savaşı sırasında uçaklardan atılan napalm bombaları orantılı olmayan aşırı eylemler olarak görülmüş, bu tür silahların kullanımı vahşet sergileyen davranışlar olarak kabul edilmiştir (Mcdaniel, 1995, s.5).

sağlandığında sebebinin açıklanması ve haklılığının tanımlanması, çatışmada orantılılık prensibine uyulması, silahın son çare görülmesi, çatışmada hedeflerin ve amaçların doğru seçilmesi, insanlık açısından daha kötü şartların önlenmesi yer almaktadır (UK Ministry of Defence, 2008, s.1-15,1-16).

Askerler için kabul edilen temel değer ve standartlar ise, her bir askerin en uygun hareket davranışı seçmesine ilişkin etik ilkelerdir. Bu kapsamda Birleşik Krallık Deniz Kuvvetleri; bağlılık, saygı, cesaret, dürüstlük, sadakat, disiplin olarak altı çekirdek değer belirlemiştir. ABD Kara Kuvvetleri de sadakat, vazife, saygı, fedakârlık, onur, dürüstlük ve cesaret gibi benzer değerleri kabul etmiştir. Türk Kara Kuvvetlerinde ise; vatan, şeref, vazife ve sevgi kavramları ön plana çıkarılmıştır (Quintana, 2008, s.12).

İSA kullanımının silahlı çatışma hukuku açısından değerlendirilmesinin temel nedeni, üzerinde silah taşıyan bu araçların ölümlere neden olmasıdır. İSA'nın kullanımında öne çıkan hukuk ilkeleri “gereklilik ve askeri zorunluluk”, “ayırım” ve “orantılılık”tır (Kreps & Kaag, 2012, s. 260).

a. Gereklilik ve Askeri Zorunluluk İlkesi Açısından İSA Kullanımı

Gereklilik ve askeri zorunluluk, uluslararası hukuka uygun olarak düşmanın en kısa zamanda teslim olmasını sağlayan önlemlerin alınmasında haklı ve zorunlu kılan nedenlerdir. Askeri açıdan zorunlu olmadıkça şiddet kullanılmamalı; şiddetin kapsam ve derecesinin, askeri zorunluluk ile sınırlandırılması esas alınmalı; şiddetin kullanılması zorunluluk arz etmelidir. Her şartta gereksiz acıya can ve mal kaybına neden olunmaması ve hedef gözetmeksizin taarruz icra edilmesi yasaklanmalıdır (Çaycı, 1995, s.70). Savaşlarda öngörülen davranışın her bir varlığın canlı kılınmasıyla gerçekleştirilmesi öngörülmelidir. Sivil toplum tarafından İSA'lara yönelik en büyük eleştiriler bu ilke bağlamında gelmektedir. Savaşın öldürülmeden etkisiz hale getirilmesi varken İSA'ların düşmanı doğrudan imha ettiği düşünülmektedir (Quintana, 2008, s.12) (Hucklesby vd., s.4).

b. Ayırım İlkesi Açısından İSA Kullanımı

İSA'ların ayırım ilkesine uymadığına ilişkin itirazlar gün geçtikçe artmaktadır.¹⁸ Ayırım ilkesi, herhangi bir çatışmada siviller ile savaşın birbirinden ayrılması ve sivillere karşı doğrudan bir saldırının yasaklanmasıdır. Bu ilke ile iki temel problem alanına odaklanılmıştır. Bunlar, siviller ve savaşın ayırt edilmesi ile hedeflere getirilen sınırlamalardır. Cenevre Sözleşmesi Ek Protokolünün 48.maddesi, sivil halkın korunmasına ve saygı gösterilmesine ilişkin olarak siviller ile askeri hedefler arasında ayırım yapılmasını¹⁹, sadece askeri hedeflere karşı faaliyetlerin yönlendirilmesini, belirlenmemiş bir hedefin gelişi güzel saldırılara maruz kalmasını yasaklamıştır. 57.madde ise, hedefin askeri bir hedef olduğunun doğrulanması amacıyla mümkün olan her çabanın

¹⁸ Bu itirazların en çok ABD tarafından İHA'ların kullanıldığı Ortadoğu, Arap Yarımadası ve Güneydoğu Asya ülkelerinden geldiği görülmektedir. Örneğin Yemen halkı; ABD'nin Yemen'de El Kaide'ye yönelik kullandığı İHA'ların özel hayatlarını, eşleri ve kızları gibi mahrem alanlarını gözetlediğini söylemektedirler.

¹⁹ Çatışma ortamında, siviller ve askeri hedefler arasındaki ayırımın nasıl olacağı konusu özellikle Üçüncü Cenevre Sözleşmesinin 4.maddesi kapsamında korunan kişilerin durumu ve savaş esirlerinin haklarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Cenevre Sözleşmesi Ek Protokolünün 50.maddesi, Üçüncü Cenevre Sözleşmesi 4.maddesiyle ilgili olarak sivilleri tanımlamaktadır.

gösterilmesi gerektiğini, sivillerin ve varlıklarının gelişmiş güzel kaybının en aza indirilmesi için en uygun araç ve saldırı yöntemlerin seçilmesi öngörmüştür (Kreps & Kaag, 2012, s. 264).

Cenevre Sözleşmesinin 4.maddesi ise, ayırım ilkesine esas teşkil edecek şekilde bir kimsenin savaşçı olarak kabul edilmesi için astlarından sorumlu bir kişi tarafından komuta altında olması gerektiğini, görülebilir bir mesafeden ayırıcı bir ambleme sahip olmasını, belirgin bir şekilde silah taşıyor olmasını, savaş geleneği ve kurallarına göre askeri harekâtları yürütüyor olmasını kabul etmiştir. Sivil ve savaşanların tespiti günümüzün çatışma ortamında en büyük zorluklardan birisidir. Savaşanlar ile sivillerin iç içe yaşaması, sivillerin savaşanlar adına istihbarat toplaması gibi nedenlerle sivillerin hedef haline geldiği görülmüştür. Bu kapsamda Uluslararası Kızılhaç Komitesi, ayırımı ortaya koymak için çatışmalara doğrudan ve dolaylı katılım kavramlarını tanımlamıştır. Doğrudan katılım kavramıyla, bir füzenin ateşlenmesi veya bir aracın uzaktan kumanda ile çalıştırılması gibi oluşan zarara nedensel bir katkı sağlayan bir durum belirtilmiştir. Söz konusu katılım kavramının uygulanabilirliği de zor gözükmeyle birlikte çatışmalara doğrudan katılım karmaşık, duygusal ve çözülmesi yetersiz bir kavramdır. Zira İsrail Yüksek Mahkemesi, hedef gösterilmiş bir atışla oluşan öldürülme olayına karşı benzer kavrama ulaşmıştır. Söz konusu mahkeme, doğrudan kavramını sadece fiziksel olarak saldırma eylemi ile daraltılmaması gerektiğini belirtmiş, istihbarat toplayan, düşmanca amaçlar için kullanılacak silahlara ulaştırma faaliyeti icra eden eylemleri de bu kapsama dâhil etmiştir.²⁰ Hedeflere getirilen sınırlamalar ise, Cenevre Sözleşmesi Ek Protokolü 52.2.maddesinde yer almaktadır. Buna göre askeri hedefler; yer ve amacı bakımından sınırlanmalı, belirli bir zamandaki koşullar altında kesin bir askeri avantaj elde ediyor ise kısmen veya tamamen yok edilmeli, ele geçirilmeli veya izole edilmelidir.

Buradan hareketle İSA'ların kamera, sonar, lazer ve sıcaklık sensörlerine sahip olması açısından ayırım ilkesini kolaylıkla uygulayacağı düşünülse bile, takibe aldığı insanın muharip veya masum olup olmadığı konusunda farkı ayırt etmek için niyetinin anlaşılması, olası davranışlarının öğrenilmesinin zor bir iş olduğu görülmektedir (Mcdaniel, 1995, s.76-77). Nitekim ABD'nin Suudi Arabistan ve Yemende El Kaide'ye karşı mücadelesinde İHA kullanımına ilişkin olarak kamuoyu tarafından yapılan itirazlar ayırım ilkesine ilişkindir. Yemen halkı düğün ve cenaze gibi nedenlerle toplandığında İHA'ların kendilerini El Kaide sanarak hedef aldığını iddia etmiştir. Bu ilke kapsamında

²⁰ Bu tür kriterler savaşanlar üniforma giydiği, sivillerinde çoğunlukla yerleşim alanlarında toplu halde yaşamaları bakımından İkinci Dünya Savaşı gibi konvansiyonel savaşlarda kolayca anlaşılabilir. Ancak günümüzde uzak mesafeden tanınabilecek bir amblem yerine sivil kıyafetlerin giyildiği ve konvansiyonel olmayan çatışmalarda, bir kimsenin savaşan mı yoksa sivil bir statüde olduğunun tespitinin zorluğu açıktır. Çatışma alanlarının nüfus merkezlerine doğru yoğunlaşması, siviller ile savaşanların karışmasına neden olmaktadır. Ayrıca savaşan devletlerin yasal sözleşmelere bağlı değilse uluslararası hukuka uygun mücadeleye hiç yanaşmamaktadır (Kreps & Kaag, 2012, s. 264-265) (US International and Operational Law Department, 2012, s. 91-92) (US Joint Doctrine and Concepts Centre, 2004, s. 45).

tespit edilen hedeflerin doğrulanması için uygulanabilir bir methodun geliştirilmemiş olması, devletler açısından subjektif yargılara ve esnekliğe sebep olmaktadır.²¹

c. Orantılılık İlkesi Açısından İSA Kullanımı

Orantılılık ilkesi, çatışmada belli bir hareket tarzının neden olacağı can ve mal kaybının o askeri harekât ile kazanılacak askeri avantajdan nispeten fazla olmamasını ifade etmektedir. Cenevre Sözleşmesi'nin 51.maddesi sivil kişi ve mallara hasar ve zarar verilmekten kaçınılmasını ve asgari seviyeye indirilmesini amaçlamaktadır. Kuvvet kullanma sonucunda elde edilecek askeri yarar ile neden olunacak can ve mal kaybı mukayese edildiğinde, bunlar arasında makul bir oranın bulunup bulunmadığı takdir edilmelidir (Çaycı, 1995, s.70). Bu ilke, taraflarının düşmana zarar vermek için kullanabilecekleri araçların sınırsız olamayacağı düşüncesine dayanmakla birlikte, bir anlamda askeri ve sivil hedeflerin tespitiyle ilişki olarak ayırım ilkesi ile de yakınlığı bulunmaktadır. Cenevre Sözleşmesi'nin 51.5.b. maddesi gereğince, kasıt bulunmayan sivil kayıp ve zararlarının beklenen somut ve doğrudan bir askeri avantajdan aşırı olması yasaklanmıştır. Irak Savaşı'ndan sonra sivillerin ölümü savaş suçu olarak görülmeye başlanmıştır. 1998 yılı Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, 8.2.b.iv. maddesi konuya ilişkin açılama getirmiş, askeri hedeflere karşı orantılı saldırıları kabul etmiş, askeri avantajı aşacak şekilde sivillere verilebilecek zararları yasaklamıştır (Kreps & Kaag, 2012, s. 266).

İSA'ların orantılılık ilkesini uyması için öncelikle her bir göreve yönelik seçilen aracın gerçekten uygun olup olmadığına bakılmalıdır. Bu araçların uygunluğunun sağlanması ise, araçların yetenek ve silah gücünün operasyonel gereksinimlere ne kadar cevap verdiğiyle ilişkilidir (UK Ministry of Defence, 2011, s. 5-1,5-2).

Sonuç

İSA'ların günümüzde düşük maliyetle üretilerek caydırıcı bir savaş aracı haline gelmesi, hedefi tanımlamadaki hassasiyeti, icra edilen faaliyetlerde hesapverilebilirliğe katkısı araçların yeni nesil savaşlarda rağbet görmesini sağlamıştır. Diğer taraftan araçların otonom özeliğinin gün geçtikçe artması, İSA'yı kullanan pilotların muharebe alanından uzaklığı nedeniyle sağduyulu karar veremeyecekleri düşüncesi, İSA'ların istihbarat birimlerince ve terör örgütleri gibi devlet dışı aktörlerce kullanılmaya başlanması gibi olumsuz etkilerin İSA'ya yönelik gelecekte etik ve hukuki tartışmaları daha da artıracığı değerlendirilmektedir.

Ayrıca, silahlı çatışma hukuku açısından İSA'ların kullanımıyla ilgili olarak üç temel problem alanının karşımıza çıktığı görülmektedir. Birincisi İSA'ların yaptığı atışların sivil vatandaşlarının ölümüne sebep olması bakımından ayırım ilkesini ihlali, ikincisi İSA'ların yaptığı atışlarda sorumluluğun hangi düzeyde ve hangi makamlar tarafından paylaşılacağındaki belirsizlik, üçüncüsü

²¹ ABD Senatosu İstihbarat Komitesi Başkanı Senatör Dianne Feinstein yanlışlıkla masum insanların İHA hedefi olması konusunda son yıllarda bu sayının her ülkede tek sayılar kadar bir rakam olduğunu belirtse de kaygılar devam etmektedir (Terrill, 2013, s.17-22).

ise gelecekte İSA'ların tamamen otonom yeteneği kazandığında ortaya çıkacak hukuki boşluklardır. Bu ve benzeri sorunlarla karşılaşılmaması için her zaman etik tartışmalara daha fazla imkân vererek uygun normların oluşturulması ve hukuki mekanizmaların harekete geçirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Air Force Magazine. (2009, 18 Mayıs). *Last Manned Aircraft?*
- Blyenburgh, P. V. (1999). Uninhabited Aerial Vehicles: an Overview. *Air&Space Europe*, I (5/6), 43-47.
- Çaycı, S. (1995). *Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması*. Ankara: Genelkurmay Basım Evi.
- Dowd, A. D. (2013). Drone Wars: Risks and Warnings. *Parameters*, 42(4)/ 43(1), 7-16.
- Gray, C. S. (2008-2009). The 21st Century Security Environment and the Future of War. *Parameters*, 14-26.
- Gürcan, M. (2012). Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar. Atilla Sandıklı (ed.), *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri* içinde (s.71-132). İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Hilen, J. (1999). The Future of American Military Culture, Must U.S. Military Culture Reform? *Orbis*, 43 (1), 43-57.
- Hobbs, A. (2010). Unmanned Aircraft Systems. E.Salas, D.Maurino (Ed.), *Human Factors in Aviation* içinde (s.505-531). San Diego: Academic Press.
- Horowitz, M. C., Shalmon, D. A. (2009). The Future of War and American Military Strategy. *Orbis*, 53 (2), 300-318.
- Hucklesby, S., Lee, P., Morrison, P., Reed, E. & Schulte, P. (2013). *Drones: Ethical Dilemmas in the Application of Military Force*. Joint Public Issues Team, s.1. erişim www.jointpublicissues.org.uk/drones-ethical-dilemmas-in-the-application-of-military-force/ erişim tarihi: 09.03.2014
- Kennedy, G. (2013). Drones: Legitimacy and Anti-Americanism. *Parameters*, 42(4) /43(1), 25-28.
- Kreienbaum, B. (2000). Unmanned Air Vehicles are Taking off in NATO's Priorities. *Air&Space Europe*, 2 (1), 26-30.
- Kreps, S., Kaag J. (2012). The Use of Unmanned Aerial Vehicles in Contemporary Conflict: A Legal and Ethical Analysis. *Polity*, (44), 260-285.
- Kuçuradi, İ. (2003). Etik ve Etikler. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, (423), 7-9.
- Lin, P., Abneyb, K. & Bekey, G. (2011). Robot Ethics: Mapping the Issues for a Mechanized World. *Artificial Intelligence*, (175), 942-949.
- Marcus, J. *Robot Savaşları Mümkün mü?* erişim http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/03/130304_robot_savaslari.shtml erişim tarihi: 09.03.2014.
- Medaniel, E. A. (1995). *Robot Wars: Legal and Ethical Dilemmas of Using Unmanned Robotic Systems in 21st Century Warfare And Beyond*. Missouri State University, Springfield, Missouri, A thesis presented to the Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College in partial fulfillment of the

- requirements for the degree, Master of Military Art And Science General Studies.
- Nolin, P. C. (2012). *Unmanned Aerial Vehicles: Opportunities and Challenges for the Alliance*. Special Report, 157 Science and Technology Committee, 12 E rev. 1, NATO Parliamentary Assembly.
- Noonan, M. P., Hilen J. (2002). The Promise of Dicsive Action: The New Protracted Conflict. *Orbis*, 46 (2), 229-246.
- Pena, C. V. (2006). A Smaller Military To Fight the War on Terror. *Orbis*, 50 (2), 289-306.
- Schwappach, A., Smith, A., The ethics of unmanned vehicle warfare. erişim www.spacewar.com/reports/The_ethics_of_unmanned_vehicle_warfare_999.html erişim tarihi:08.03.2014
- Straub, J. (2013). Unmanned Aerial Systems: Consideration of the Use of Force for Law Enforcement Applications. *Technology in Society*, xxx, 1-10.
- Quintana, E. (2008). *The Ethics and Legal Implications of Military Unmanned Vehicles*, The British Computer Society, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, Occasional Paper.
- Terrill, W. A. (2013). Drones over Yemen: Weighing Military Benefits and Political Costs. *Parameters*, Cilt/No:42(4)/43(1), 17-23.
- UK Ministry of Defence. (2011). *UK Approach to Unmanned Aircraft System*, Joint Doctrine Note 2/11, Swindon.
- UK Ministry of Defence. (2008). *British Defence Doctrine*, Joint Doctrine Publication 0-01 (JDP 0-01).
- US Air Force. (2009). *United States Air Force Unmanned Aircraft Systems Flight Plan 2009-2047*. Washington, DC: U.S. Department of the Air Force.
- US International and Operational Law Department. (2012). *Law of Armed Conflict Deskbook*, The United States Army Judge Advocate General's Legal Center And School Charlottesville, VA.
- US Joint Doctrine and Concepts Centre. (2004). *The Joint Service Manual Of The Law Of Armed Conflict*, Joint Service Publication 383.
- <http://www.technologic.com.tr/insansiz-hava-araci-etik-mi-tartismasi/#sthash.71JO9IUS.dpuf>